

SUDARYTOJO PRATARMĖ

Katalikybė Lietuvoje XX a. patyrė dramatiškus pokyčius, radikaliai pakeitusius jos vaidmenį visuomenėje. Ypač dinamiška katalikybės raida pasižymėjo laikotarpiu, prasidėjus po kelis dešimtmečius trukusios carinės Rusijos vykdyto Katalikų Bažnyčios veiklos varžymo ir nutrūkęs po to, kai Lietuva atsidūrė sovietų režimo spaudos gniaužtuose. Tai lūžinis laikotarpis, kai Bažnyčia turėjo pertvarkyti savo veikimo metodus ir organizacines struktūras, kad galėtų sėkmingai veikti modernios tautinės valstybės ir visuomenės sekuliarizacijos sąlygomis. Kita vertus, galima teigti, kad būtent XX a. pirmojoje pusėje įvykę pokyčiai Bažnyčios vidaus gyvenime ženkliai sustiprino pamatus, remdamasi į kuriuos Bažnyčia gebėjo garbingai atlaikyti nelengvus sovietų ir nacių okupacijų išmėginimus. Nepaisant to, šis krikščionybės istorijos Lietuvoje laikotarpis yra bene mažiausiai tyrinėtas, o visuomenės istorinėje sąmonėje tarpukario katalikybės vaizdinys yra labai miglotas ir dažniausiai paveiktas sovietų propagandos šampū. Džiaugiuosi galėdamas skaitytojams pristatyti Bažnyčios istorijos studijų tomą, kuriuo mėginama bent iš dalies užpildyti šią spragą.

Vienas svarbiausių veiksnių, iki šiol stabdžiusių XX a. pirmosios pusės Bažnyčios istorijos tyrimus, buvo tai, kad Lietuvos tyrinėtojams nebuvo prieinami šio laikotarpio Šventojo Sosto dokumentai. Po to, kai popiežius Benediktas XVI 2006 m. birželio 30 d. paskelbė apie popiežiaus Pijaus XI pontifikato laikotarpio dokumentų išslaptinimą, tyrinėtojams tapo prieinami Slaptojo Vatikano archyvo dokumentai iki 1939 m. Atsivėrė kelias ir prie iki tol uždarytą 1922–1940 m. Kaune veikusios Vatikano nunciatūros, Lietuvos vyskupų susirašinėjimo su Šventuoju Sostu bei kitų Vatikano archyve saugomų dokumentų, susijusių su Lietuva. Svarbiausi Slaptajame Vatikano archyve saugomi Pijaus XI pontifikato lituanistiniai dokumentai pristatomi Arūno Streikaus straipsnyje. Atsižvelgiant į istoriografijos situaciją, daugiausia dėmesio skiriama dokumentams, kurie atspindi Šventojo Sosto atstovų požiūrį į Lietuvoje susidariusią religinio gyvenimo būklę ir jų pastangas spręsti vietos Bažnyčią kamavusias problemas. Remiantis minėtais dokumentais mėginama nuosekliai rekonstruoti Lietuvos katalikų ir Šventojo Sosto tarpusavio supratimo bei pasitikėjimo stiprinimo istoriją, stengiantis plačiau atskleisti lietuvių istorikams iki šiol mažiau žinomus šios istorijos puslapius ir taip preliminariai nubrėžti galimus būsimų tyrimų kontūrus.

Net keli tomo straipsniai skirti, ko gera, dinamiškiausios to meto lietuviškosios katalikybės jėgos – ateitininkų ir jaunųjų katalikų veikimo istorijai. Vienas geriausių šio laikotarpio kultūros istorijos specialistų Dangiras Mačiulis parengė plačią ir originalią studiją apie moksleivių ateitininkų sąjungos santykius su politine valdžia. Ateitininkijos tema plėtojama ir jauno istoriko Artūro Svarausko straipsnyje, kuriame gvildenamos studentų ateitininkų veikimo peripetijos perversmo išvakarėse, atskleidžiamas nevienareikšmiškas jų vaidmuo tautininkų režimo metais. Ramūno Labanausko straipsnyje nagrinėjama jaunosios katalikų intelektualų kartos, kurios daugumą taip pat sudarė ateitininkai, visuomeninė veikla. Jame netikėtu rakursu mėginta pažvelgti į jaunųjų katalikų intelektualų sąjūdžio veiklą, atskleidžiant jų santykį su komunistine ideologija ir tuometine veikimo praktika Lietuvoje. Lietuvių istoriografijoje iki šiol buvo įsitvirtinęs jaunųjų katalikų kaip vienos labiausiai anti-komunistiškai angažuotų srovių vaizdinys, tuo tarpu straipsnio autorius, remdamasis gausiais bei įvairialypiais šaltiniais, mėgina kvestionuoti tokią išvadą, išvelgdamas nemažai sąlyčio taškų Lietuvos jaunųjų katalikų ir komunistų socialinėse programose bei konkrečių bendro veikimo ženklų. Tikėtina, kad šis straipsnis sukels mokslinę diskusiją, kurių taip trūksta mūsų humanitariniame diskurse.

Didelę patirtį Bažnyčios istorijos tyrimų srityje sukaupusi Regina Laukaitytė šį kartą atsisėdė ir dar vieną lietuvių istoriografijoje beveik nenagrinėtą temą – rekonstruoja religinių mažumų padėtį prieškarinio Lietuvoje. Tiesa, daugiausia dėmesio autorė skyrė religinių bendruomenių santykiams su politine valdžia atskleisti ir tik labai glaustai užsimena apie tarpkonfesinių santykių būklę. Tikimės, kad autorė ateityje atkreips dėmesį ir į šią, ypač žvelgiant iš dabartinio ekumeninio sąjūdžio etapo perspektyvos, ne mažiau aktualią temą. Kita vertus, to meto Lietuvos krikščionių bendruomenę skaldė ne tik konfesinis uždarumas, bet ir modernaus nacionalizmo sukeltas tautinis antagonizmas pačios Katalikų Bažnyčios viduje. Kaip ši įtampa galėdavo iškreipti tikrovės supratimą, puikiai iliustruoja tome publikuojamas kontroversiškas šaltinis – 1926 m. parengtas Vilniaus arkivyskupijos kapitulos protokolas, kuriame apžvelgiami vyskupo Jurgio Matulaičio ganytojavimo metai.

Arūnas Streikus

EDITOR'S COMMENT

*Catholicism in Lithuania in the 20th century underwent dramatic changes, radically altering its role in society. The period, beginning after the end of the restrictions of the activities of the Catholic Church carried out by czarist Russia for several decades and ending when Lithuania fell into the clutches of the Soviet regime, was marked by the especially dynamic development of Catholicism. This was a transformational period when the Church had to reorganize its methods of activity and organizational structures so that it could successfully work under the conditions of a modern national state and the secularization of society. On the other hand, one can assert that namely the changes that occurred in the inner life of the Church in the first half of the 20th century significantly strengthened the foundations relying on which the Church was able to withstand nobly the difficult challenges of the Soviet and Nazi occupations. Nevertheless, this period of Christianity's history in Lithuania is probably the least investigated and the image of interwar Catholicism in the historical consciousness of society is very vague and usually influenced by cliches of Soviet propaganda. We are glad to be able to present to readers a volume of *Studies in Church History*, which attempts at least in part to fill this gap.*

One of the most important factors halting up to now the studies of Church history in the first half of the 20th century was that the documents of the Holy See of that period were not accessible to Lithuania's scholars. After Pope Benedict XVI announced on 30 June 2006 the opening of the documents of Pope Pius XI's pontificate, the documents in the Secret Vatican Archive until 1939 became accessible to investigators. In this way, the path was also opened to the previously closed documents of the Vatican nunciature in Kaunas for 1922–1940, the correspondence of Lithuania's bishops with the Holy See as well as other documents stored in the Vatican's archive. The most important Lithuania-related documents of the pontificate of Pius XI contained in the Secret Vatican Archive are presented in the article by Arūnas Streikus. Taking into account the historiographical situation most of the attention is directed to documents that reflect the attitude of the Holy See's representatives to the existing state of religious life in Lithuania and their efforts to resolve the problems that were plaguing the Church there. Relying on the mentioned documents, there is an effort to reconstruct consistently the history of the understanding and the strengthening of the mutual trust of Lithuania's Catholics and the Holy See by trying to reveal more

broadly to Lithuanian historians the up to now little known pages of this history and thus draw preliminary possible contours for future investigations.

Several articles in the volume are devoted to probably the most dynamic force of Lithuania's Catholicism at that time – the history of the activities of the ateitininkai (the "Ateitis" [Future] Federation) and young Catholics. One of the most knowledgeable scholars of the cultural history of this period Dangiras Mačiulis prepared a broad and original study about the relations of the "Ateitis" high school students' association with the political authorities. The theme of the ateitininkai is also discussed in the article of the young historian Artūras Svarauskas in which the intricacies of the activities of the university student ateitininkai on the eve of the 1926 coup are unraveled, their ambiguous role in the years of the nationalist regime is disclosed. The article by Ramūnas Labanauskas analyzes the public activities of the younger generation of Catholic intellectuals the majority of whom were ateitininkai. It attempts from an unexpected angle to look at the dispersion of the movement of young Catholic intellectuals, disclosing their relations with Communist ideology and the contemporary methods of activities in Lithuania. In Lithuanian historiography up to now there was a firm image of young Catholics as one of the most committed anti-Communist streams, but the author of the article, relying on numerous and miscellaneous sources attempts to question this conclusion, noting numerous points of contact in the social programs of Lithuania's young Catholics and Communists as well as concrete signs of common action. One may suspect that this article will create a scholarly discussion, of which there is such a great shortage in our humanities discourse.

Regina Laukaitytė, who has amassed great experience in the field of Church history, turns this time to a still another little analyzed topic in Lithuanian historiography – she reconstructs the situation of the religious minorities in pre-war Lithuania. Of course, the author directs most attention to disclosing the relations of the religious communities with the political authorities, with only very brief mention about the state of interdenominational relations. We hope that the author will in the future touch upon this no less relevant topic, especially looking at it from the perspective of the current ecumenical movement. On the other hand, not only confessional reserve, but also the national antagonism created by modern nationalism within the Catholic Church itself split apart the Christian community of Lithuania at that time. How this tension could have distorted the understanding of reality is excellently illustrated by a controversial source published in this volume – the protocol of the capitula of the Archdiocese of Vilnius prepared in 1926, in which the pastoral rule of Bishop Jurgis Matulaitis is reviewed.

Arūnas Streikus